

Effecten van akkervogelbeheer op overwinterende akkervogels in Zuid-Limburg

Boena van Noorden (provincie Limburg)

Inleiding

De Zuid-Limburgse lössplateaus herbergden tot medio jaren negentig een goed ontwikkelde akkervogelgemeenschap. Tijdens de laatste vlakdekkende broedvogelkartering (1995-1996) van de Provincie Limburg werd er van de Veldleeuwerik een gemiddelde dichtheid van 7,5 paren per 100 hectare gevonden, met als absolute uitschieter een kilometerhok met 68 paren. Voor Patrijs en Gele Kwikstaart bedroeg de dichtheid in deze periode respectievelijk 1,5 (maximaal 24 paar per km-hok) en 1,0 (maximaal 25 paar per km-hok) paren per 100 hectare (Hustings et al. 2006). De populatie van de Grauwe Gors omvatte in die tijd op de plateaus 20-30 territoria, waarvan momenteel vrijwel niets meer over is. Ook de andere akkervogels zijn er sterk afgenomen, al ontbreekt een actueel vlakdekkend overzicht. In elk geval is er alle redenen tot ongerustheid ten aanzien van het voortbestaan van de akkervogelgemeenschap in dit deel van ons land. Om het tij te keren werd een akkerrandenbeheer uitgevoerd dat echter door de gebrekkige schaal en verkeerde samenstelling van de beheerspakketten (phaceliaranden) niet hielp. Uit onverwachte hoek kreeg de bescherming van akkervogels echter een enorme impuls. Zoogdieronderzoekers constateerden dat het met een andere akkerbewoner, de hamster, ook slecht gesteld was. De populatie nam sinds de jaren tachtig van de vorige eeuw in

sneltreinvaart af. De overheid kwam wel in beweging om het tij te keren, maar van een gedegen en doortastende aanpak was geen sprake. Pas toen de particuliere natuurbescherming (Das & Boom) de overheid het mes op de keel zette door het indienen van een klacht bij de Europese Commissie, werd de bescherming van de hamster voortvarend aangepakt. Er kwam een plan en de benodigde middelen om dit plan uit te voeren. Dit leidde uiteindelijk tot het opzetten van een fokprogramma en het uitzetten van de gefokte hamsters in negen hamsterreservaten met een gemeenschappelijke oppervlakte van 200 hectare. Daarnaast werden boeren in de omgeving van deze reservaten in de gelegenheid gesteld om hamsterbeheer uit te voeren (totaal 300 hectare). Al spoedig bleek dat deze hamsterpakketten met enige kleine aanpassingen ook geschikt te maken zijn voor akkervogels. Dit geldt vooral in de winterperiode. In deze bijdrage zal nader ingegaan worden op dit wintereffect.

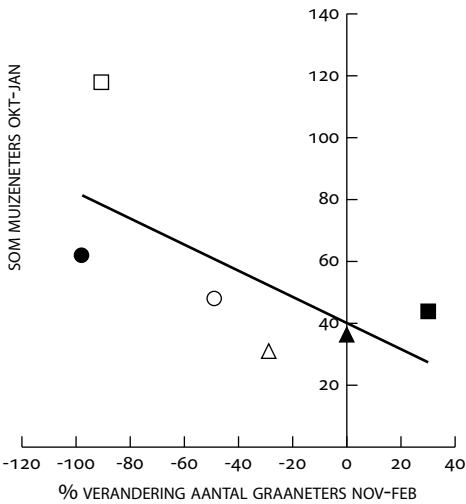
Methode

Vanaf het gereedkomen van het eerste hamsterreservaat bij Sibbe (gemeente Margraten) in 2002 werden in dit 150 hectare metende gebied (55 hectare reservaat en 95 hectare beheersgebied) maandelijks (van oktober tot en met februari) alle vogels geteld. De telling werd steeds rond 9.00 uur gestart en tussen 13.00 en 14.00 uur beëindigd. Alle

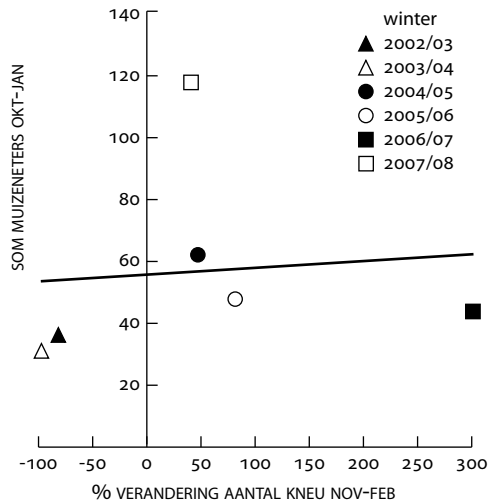
11 maart: Johan van Klinken benoemd tot voorzitter

20 mei: overlijden van medeoprichter en eerste voorzitter Joop Loterijman (70)

26 aug: presentatie Vogels van Groningen (Boekema et al. 1983)

Figuur 1. Relatie tussen het aantal muizen (uitgedrukt in de som van het aantal muizenetende vogels) en de relatieve afname van het aantal graanetende vogels gedurende zes winters (2002/03 tot en met 2007/08) in het hamsterkernleefgebied Sibbe (Zuid-Limburg).

Figuur 2. Relatie tussen het aantal muizen (uitgedrukt in de som van het aantal muizenetende vogels) en de relatieve afname van het aantal Kneuen gedurende zes winters (2002/03 tot en met 2007/08) in het hamsterkernleefgebied Sibbe (Zuid-Limburg).

vogels werden hierbij op kaart ingetekend. Vanwege de onoverzichtelijkheid van het terrein door de aanwezigheid van struweel op de graften werd steeds met twee tellers gewerkt die gezamenlijk optrokken. Uiteindelijk resulteerde dit in een telreeks van zes winters (2002/03 tot en met 2007/08). Door onderzoekers van Alterra werd het areaal aan gewassen in kaart gebracht en tevens vastgesteld of de gewassen nog zaadragend waren in de loop van de winter.

Het beheer

Voor hamsters is voldoende dekking dé primaire levensvoorwaarde. Om voldoende dekking in het voorjaar te hebben, worden de kale graanstroken afgewisseld met stroken luzerne van minimaal vijftien meter breed. Na de graanoogst valt ook een deel van de dekking weg (ongeveer de helft van het graan wordt geoogst) en ook dan is de

luzerne belangrijk voor de dekking. Ten behoeve van de overwinterende vogels blijft het niet-geoogste graan staan en het wordt pas aan het eind van de winter ondergewerkt voor het zaaien van zomergraan. Op het overblijvende graan foerageren vooral Geelgorzen en Grauwe Gorzen. Veldleeuwen hielden zich het meest op in de open ingezaaide wintergraanpercelen. Verder werd aanvankelijk bladrammenas ingezaaid om de onkruiddruk in de open stukken van het reservaat te verminderen. Dit gewas vormt zaad als het uiterlijk in mei wordt ingezaaid. Het zaad bleek in de winter een zeer aantrekkelijke voedselbron voor Kneue, Groenling en Keep te zijn. Daarnaast wordt er vlas gezaaid om de akkervogels in de winter van extra voedsel te voorzien. De zaden van dit gewas (lijnzaad) zijn vooral zeer gewild bij de Kneue.

Effecten en aanbevelingen voor beheer

Tijdens de tellingen werden we verrast door de uitzonderlijke aantallen overwinterende vogels. In tabel 1 zijn de maxima op één telling weergegeven gedurende de zes jaar dat we de telling hebben uitgevoerd. Het bleken voor de zangvogels aantallen te zijn die in geen 25 jaar meer in Limburg waren vastgesteld. Ook de aantallen roofvogels bleken voor zo'n klein gebied uitzonderlijk hoog te zijn. Zelfs voor Zuid-Limburg zeer schaarse roofvogels als de Blauwe Kiekendief, Velduil en Ruigpootbuizerd wisten het muizenrijke reservaat te midden van de zee van ecologische armoede te vinden. Door het voortdurende hoge aanbod aan voedsel werd er een bijzonder hoge muizenstand in het gebied opgebouwd, die in de laatste winter haar maximum bereikte. In deze winter viel op dat het aantal graanetende zangvogels al vroeg in de winter sterk terugliep. Een verband werd vermoed met de grote hoeveelheid muizen. Helaas is gedurende de onderzoeksperiode verzuimd om de muizenstand en de hoeveelheid voedsel in de loop van de winter te monitoren. Om hier toch een vinger achter te krijgen is gewerkt met indirecte parameters voor de hoeveelheid muizen en de hoeveelheid beschikbaar graan. Voor de hoeveelheid muizen is per winter (oktober tot en met januari) de som van het aantal muizeneters (Blauwe Kiekendief, Blauwe Reiger, Buizerd, Torenavalk en Velduil) genomen. Als parameter voor de beschikbaarheid van de hoeveelheid graan is de procentuele afname van het aantal graaneters (Geelgors, Grauwe Gors, Huismus en Ringmus) tussen november en februari genomen. In figuur 1 zijn deze parameters per winter tegen elkaar uitgezet. Hieruit blijkt dat in muizenrijke winters de afname van het aantal graaneters groter is. De correlatie tussen de twee variabelen is vrij goed (correlatiecoëfficiënt $-0,6632$) maar waarschijnlijk niet significant. Het gevolg is dat de graanvoorraad voor het eind van de winter is uitgeput. De aanwezige vogels zullen dan op zoek moeten naar alternatieven, die gezien het steriele karakter van de moderne landbouwpercelen nauwelijks

beschikbaar zijn. Het gevaar bestaat dat in muizenrijke winters akkervogels te weinig voedsel kunnen vinden. Om dit te voorkomen kan enerzijds extra voedsel worden aangeboden in de vorm van graan dat is blijven staan op reguliere landbouwpercelen middels een beheerovereenkomst. De muizenstand in gangbare landbouwpercelen is veel lager, waardoor de graanvoorraad minder snel wordt uitgeput. Anderzijds kan er actief worden bijgevoerd, liefst buiten het muizenrijke reservaatgebied. Hiermee zijn in België met Grauwe Gorzen goede resultaten behaald (mond. med. R. Guelinckx). Bij de tellingen in de laatste winter viel op dat de hoeveelheid Kneuen wel op peil bleef. Kennelijk heeft deze soort minder of geen last van concurrentie van muizen. In figuur 2 is weergegeven wat de relatie is tussen de hoeveelheid muizen (uitgedrukt in de som van het aantal muizenetende vogels) en de afname van de Kneu. Deze relatie is ver te

Blauwe Kiekendief	5	december 2007
Buizerd	13	november 2007
Geelgors	2023	december 2003
Grauwe Gors	122	februari 2004
Groenling	719	januari 2007
Havik	1	o.a. november 2007
Huismus	115	oktober 2007
Keep	740	februari 2006
Kneu	731	januari 2005
Patrijs	21	oktober 2006
Rietgors	163	oktober 2003
Ringmus	315	december 2003
Ruigpootbuizerd	1	oktober 2007
Slechtvalk	1	o.a. december 2006
Sperwer	3	oktober 2005
Smelleken	1	oktober 2002
Torenavalk	14	oktober 2007
Veldleeuwrik	367	februari 2003
Velduil	11	februari 2005

Tabel 1. Overzicht van het maximaal aantal getelde akkervogels in het hamsterkernleefgebied Sibbe (Zuid-Limburg) gedurende de winters van 2002/03 tot en met 2007/08.

zoeken getuige de correlatiecoëfficiënt van 0,1033. De Kneu blijkt dan ook niet op graan maar vooral op de zaden van bladrammenas en vlas te foerageren. Muizen hebben hier kennelijk weinig interesse in. De zaden van graan zijn niet in trek bij de Kneu. Dit blijkt onder andere uit het feit dat in de beginjaren van het hamsterbeheer, waarin geen rammenas of vlas werd verbouwd, na oktober nauwelijks Kneuen werden geteld. De Provincie Limburg gaat naar aanleiding hiervan in het kader van de PSAN-regeling een overstaande-graanrandenpakket en een rammenaspakket introduceren. Met belangstelling worden de ontwikkelingen van de triorand in Groningen gevolgd. Na afloop van de driejarige pilot in 2008 zal dit naar verwachting leiden tot een goed randenpakket waarvan ook de akkervogels in de broedtijd zullen profiteren. De Provincie Limburg zal dan ook niet aarzelen om deze rand op te nemen in de PSAN.

Dankwoord

Deze bijdrage was niet tot stand gekomen zonder de inzet van Ruud van Dongen die me nagenoeg elke telling vergezelde. Maurice La Haye, Ruud van Kats en Gerard Müskens (allen werkzaam bij Alterra) leverden waardevolle aanvullende gegevens. Zij worden dan ook hartelijk bedankt voor hun medewerking.

Literatuur

Hustings, F., J. van der Coelen, B. van Noorden, R. Schols & P. Voskamp 2006. *Avifauna van Limburg. Stichting Natuurpublicaties Limburg. Maastricht.*

Boena van Noorden
Provincie Limburg
Afdeling Landelijk Gebied
Postbus 5700
6202 MA Maastricht

